

Голові разової спеціалізованої вченої ради
СВР ID 14320 Національної академії
сухопутних військ імені гетьмана Петра
Сагайдачного, докторці історичних наук,
професорці КУЦЬКІЙ Олесі Миколаївни
вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів-26, 79026

ВІДГУК

**на дисертацію КУЗНЄЦОВА Михайла Олексійовича
на тему: “Воєнні операції на Харківському напрямку у травні 1942 року”,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
032 “Історія та археологія” галузі знань 03 Гуманітарні науки**

Актуальність теми дисертації. В умовах російсько-української війни особливого значення набуває вивчення історичного досвіду бойових дій на Харківському напрямку навесні 1942 року, який і сьогодні залишається одним із ключових театрів воєнних дій. Дослідження Харківської операції 1942 р. дає можливість проаналізувати проблеми стратегічного планування, взаємодії військ, розвідки, матеріально-технічного забезпечення та реагування на зміну оперативної обстановки. Попри наявність значної кількості праць про Харківську операцію, досі залишаються дискусійними питання оцінки дій командування, ролі розвідувальної інформації, німецької операції “Фрідерікус”, інформаційного супроводу бойових дій та впливу операції на подальший розвиток кампанії 1942 року.

Автор дисертації зазначає, що поєднання аналізу бойових дій на Харківському напрямку у травні 1942 р. та операцій Збройних Сил України 2022 р. дає змогу глибше зрозуміти спадкоємність військових традицій, характер оперативного мислення противника та практичну цінність історичних уроків. Таким чином, обрана тема є своєчасною, суспільно значущою, має належний рівень наукової новизни та відповідає актуальним потребам розвитку сучасної історичної науки.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни.

Зміст дисертації засвідчує новаторський характер, оригінальність і достовірність висновків та узагальнень, зроблених у процесі наукового дослідження. Основні положення дисертації, висновки та надані рекомендації є аргументованими та логічними.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше охарактеризовано особливості підготовки радянських і німецьких військ до

операцій: оперативного планування, оперативного розгортання, наступу та оборони, а також здійснення відповідних організаційних заходів; встановлено вплив операцій радянських військ Південно-Західного фронту та військ гітлерівської коаліції на Харківському напрямку на подальший розвиток воєнного мистецтва та організаційних структур збройних сил обох сторін. Зокрема, особливості розвитку оперативного мистецтва і тактики видів і родів військ, а також зміни, що відбулися в реорганізації та застосуванні танкових з'єднань, авіації та артилерії; на основі порівняльного аналізу контрнаступальної операції Вермахту "Фрідерікус-Південь" 1942 р. та Слобожанської наступальної операції Сил оборони України 2022 р., визначено спільні та відмінні риси операцій і виділено важливі воєнно-історичні уроки для підготовки та ведення наступальних операцій.

Отже, в дисертаційній роботі поставлене наукове завдання виконано повністю, здобувач повною мірою оволодів методологією наукової діяльності.

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження оприлюднені у 17 наукових публікаціях: 1 стаття у виданні, яке входить до переліку наукових фахових видань України категорії "А" та індексується міжнародною наукометричною базою Web of Science; 3 статті у виданні, які включені до переліку наукових фахових видань України категорії "Б"; 13 публікацій мають апробаційний характер. У дисертаційній роботі використано лише ті результати з наукових публікацій, оприлюднених у співавторстві, що є власним науковим доробком дисертанта.

Загальний обсяг та якість опублікованих дисертантом праць і виступів на наукових конференціях дозволяють дійти висновку про достатню апробацію результатів дисертаційного дослідження Кузнецова Михайла.

У процесі дослідження застосовувалися спеціальні історичні методи наукового пізнання, зокрема хронологічний, проблемно-хронологічний, типологізація, історичної компаративістики, а також загальнонаукові логічні методи – аналіз і синтез, індукція і дедукція. Ці методи дозволили здійснити глибокий аналіз зібраних даних, визначити причинно-наслідкові зв'язки та характерні риси подій, а також сформулювати загальні висновки і нові теоретичні концепції, які лягли в основу конкретних рекомендацій щодо їх застосування в умовах сьогодення.

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану наукової і науково-технічної діяльності Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (у межах науково-дослідної роботи за шифром "Сприяння" державний реєстраційний номер 0123U101475). Автор взяв участь у відпрацюванні розділу "Україна – Польща: особливості військово-політичної співпраці (2022–2023 рр.)".

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення дисертаційної роботи можуть використовуватись при розробці навчальних програм, лекційних курсів, навчально-методичних посібників, підручників із військової та суспільно-політичної історії України для курсантів та студентів.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, а саме використано для розроблення методичних розробок навчальної дисципліни “Історія війн та військового мистецтва”, самостійної підготовки курсантів. Здійснено впровадження у навчальний процес Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України та у практичну діяльність військової частини А5111: використовуються як методичні матеріали при проведенні занять, тренінгів, навчань з особовим складом військової частини А5111 військової частини А1314 (додаток Б).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Основні положення дисертації, результати наукових досліджень, висновки та надані рекомендації є особистим науковим здобутком автора.

Оцінка змісту, завершеності та оформлення дисертації. На основі ретельного вивчення змісту дисертації Михайла Кузнєцова слід визнати дотримання ним норм написання дисертаційного дослідження та логічну побудову тексту, що складається із змістовних україномовної і англійської мовної анотацій, списку опублікованих праць за темою дисертаційного дослідження, змісту роботи, списку умовних скорочень, трьох розділів дисертації, кожен з яких містить по кілька підрозділів (усього 10 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури (342 найменування), додатків.

У вступній частині фахово і кваліфіковано викладено необхідні положення дисертаційного дослідження: актуальність теми дослідження, зв'язок роботи з науковими планами і темами, мету, об'єкт і предмет дослідження, хронологічні і територіальні межі, окреслено методологію, наукову новизну і практичну значимість отриманих результатів, надано інформацію про наукову апробацію і особистий внесок здобувача, структуру дисертаційного дослідження.

Дисертація Кузнєцова Михайла Олексійовича демонструє високий рівень джерельної та фактологічної бази.

У першому розділі роботи **“Історіографія, джерельна база та методологія дослідження”** узагальнено, проаналізовано і систематизовано історіографію, джерельну базу та методологічні засади дослідження. Підрозділ 1.1. **“Історіографія дослідження”** справляє позитивне враження завдяки значному обсягу опрацьованої літератури та прагненню автора комплексно охопити основні історіографічні напрями вивчення Харківської

операції травня 1942 р. Автором залучено широкий спектр українських, радянських, західноєвропейських, американських і російських наукових праць, що дозволило сформувати ґрунтовну джерельно-історіографічну основу дослідження.

Кузнєцов М.О. слушно зауважує, що аналіз цих праць виявляє певні обмеження, зокрема недостатню деталізацію внутрішніх процедур командування, особливості взаємодії родів військ у реальному часі та комплексний розгляд факторів, що призвели до поразки. Це формує науковий простір для дисертаційного дослідження та прагне заповнити ці прогалини шляхом багаторівневого аналізу оперативних і тактичних рішень та оцінки ефективності командних дій (с. 29).

Автор зазначає, що попри широкий тематичний спектр і значний обсяг напрацьованого матеріалу, жодне з досліджень не розглядає комплексно проблеми підготовки та ведення наступальних операцій обох сторін на Харківському напрямку у травні 1942 р. Зазначені події не виступають самостійним об'єктом дослідження (с. 46).

У підрозділі 1.2. *“Джерельна база”* проаналізовано основні групи джерел, на яких ґрунтується дисертаційне дослідження, а саме: архівні документи, мемуарну літературу та матеріали періодичного друку, що відповідає сучасним вимогам до історичних досліджень воєнної проблематики.

Безперечною перевагою підрозділу є використання значного масиву архівних матеріалів з українських та зарубіжних архівосховищ. Особливої уваги заслуговує залучення документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Галузевого державного архіву Міністерства оборони України, Державного архіву Харківської області, а також документів німецьких, румунських, угорських архівів. Такий підхід дозволив авторові здійснити багатосторонню перевірку фактів, зіставити дані різного походження та уникнути однобічності у висвітленні подій.

Важливим є також залучення документів Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації, які дали змогу реконструювати оперативну діяльність радянських військ та зіставити її з даними інших сторін конфлікту.

Суттєвою перевагою підрозділу є критичний підхід до використання мемуарної літератури. Автор обґрунтовано розглядає спогади радянських і німецьких військових діячів не як самодостатні джерела, а як матеріали, що потребують перевірки шляхом порівняння з архівними документами та іншими свідченнями. Такий підхід відповідає принципам сучасної історичної науки та забезпечує належний рівень джерелознавчої критики.

Джерельна база є структурно різноманітною, інформативно змістовною та у своїй сукупності достатньою для реалізації поставлених у дисертації мети й

завдань дослідження та переконливості сформульованих автором висновків.

Підрозділ 1.3. *“Методологія дослідження”* вирізняється належним рівнем методологічної обґрунтованості та демонструє прагнення автора забезпечити комплексний підхід до вивчення подій на Харківському напрямку у травні 1942 р. Автором чітко визначено етапи дослідницького процесу – емпіричний і теоретичний, що дозволяє простежити логіку наукового пошуку від накопичення фактичного матеріалу до його узагальнення та інтерпретації.

Перевагою підрозділу є також обґрунтування застосування методу історичної компаративістики для порівняння подій Харківської операції 1942 р. зі Слобожанською наступальною операцією Сил оборони України 2022 р. Такий підхід дозволяє розширити практичне значення дослідження та актуалізувати історичний досвід у контексті сучасних воєнних викликів.

У другому розділі **“Передумови проведення наступальних операцій військ південно-західного напрямку та групи армій “Південь”** автором опрацьовано значний масив архівних документів, мемуарної літератури, вітчизняних і зарубіжних наукових праць, що дозволило всебічно висвітлити передумови майбутніх наступальних дій сторін. Зокрема, *підрозділ 2.1. “Оперативно-стратегічна та суспільно-політична обстановка на південній ділянці німецько-радянського фронту перед початком весняно-літньої кампанії 1942 року”* відтворює широкий контекст подій, які передували проведенню Харківської наступальної операції Червоної армії та німецької операції “Фрідерікус-І”. Автор не обмежується аналізом суто воєнних аспектів, а розглядає стан збройних сил сторін у тісному взаємозв’язку з економічними, соціальними, морально-психологічними та логістичними чинниками. Потрібно зазначити, що дисертант прагне показати не лише бойовий потенціал Червоної армії та Вермахту, а й реальні можливості їх забезпечення особовим складом, транспортом, засобами зв’язку, озброєнням і матеріальними ресурсами.

Кузнецов М.О. на основі архівних документів, спогадів учасників подій, радянських, німецьких та сучасних досліджень висвітлив процес підготовки Вермахту до літнього наступу 1942 року та місце операції “Фрідерікус-І” у загальному стратегічному задумі німецького командування. Зокрема, вказується з якими труднощами стикалась Німеччина в цей період війни (забезпечення кіньми бойових частин, постачання паливно-мастильних матеріалів, нестача автомобільного транспорту) (с. 79-81).

У підрозділі 2.2. *“Плани радянського і німецького командування щодо подальших воєнних дій навесні 1942 року”* автором опрацьовано значний масив архівних документів, мемуарної літератури, радянських, німецьких та сучасних наукових досліджень, що дозволило реконструювати процес підготовки операцій “Блау” та “Фрідерікус-І”, а також розкрити особливості планування Харківської наступальної операції.

До безперечних переваг підрозділу слід віднести ґрунтовний аналіз директивних документів німецького командування, насамперед директиви № 41 від 5 квітня 1942 р. (с. 88-90), а також висвітлення дискусій між представниками вищого військового керівництва Третього Рейху щодо вибору головного напрямку літньої кампанії 1942 р. Автор переконливо показує взаємозв'язок між стратегічними, економічними та політичними чинниками, які вплинули на прийняття рішення про перенесення головного удару на південну ділянку німецько-радянського фронту.

Позитивної оцінки заслуговує детальний розгляд планування операції "Фрідерікус-І" (с. 91-96), зокрема аналіз позицій Ф. фон Бока, Е. фон Клейста, Ф. Гальдера та Ф. Паулюса. Важливим є використання німецьких архівних джерел, що дозволило авторові простежити еволюцію оперативного задуму німецького командування.

Суттєвим здобутком дослідження є також висвітлення процесу підготовки Харківської наступальної операції радянським командуванням (с. 98-103, 106, 108). Автор аргументовано характеризує погляди Й. Сталіна, С. Тимошенка, Б. Шапошникова, О. Василевського, І. Баграмяна та інших воєначальників, розкриваючи суперечності між прихильниками наступальної та оборонної стратегій. Також вказує, що особовий склад німецьких дивізій мав значний бойовий досвід, а більшість радянських військ, що пройшли зимову кампанію 1941–1942 років, зазнали значних втрат, і склалися з новобранців без достатнього досвіду. Молодші командири, що командували взводами, ротами й батальйонами, часто були офіцерами запасу або випускниками короткострокових курсів, у яких був відсутній бойовий досвід (с. 107).

У підрозділі 2.3. "Підготовка органів військового управління та військ до операцій" автору вдалося на основі використання архівних документів, матеріалів німецького походження, оперативних зведень, бойових наказів і донесень суттєво розширити джерельну базу дослідження та здійснити комплексну реконструкцію процесу підготовки до Харківської наступальної операції травня 1942 р. як з боку Червоної армії, так і з боку військ Вермахту та його союзників.

Цінним є також залучення відомостей про стан транспортної інфраструктури, тилового забезпечення, ремонтної бази, логістичних можливостей та авіаційної інфраструктури, які в історіографії Харківської операції традиційно висвітлюються значно менше, ніж безпосередньо бойові дії.

Окремо варто відзначити високий рівень деталізації дослідження, який проявляється у відтворенні дислокації штабів, складу з'єднань і частин, особливостей перегруповування військ та інженерного обладнання оборонних рубежів. Це суттєво підвищує наукову цінність роботи та створює надійне підґрунтя для подальших узагальнень автора.

Автору вдалося вийти за межі традиційного опису підготовки радянських військ та приділити значну увагу заходам німецького командування щодо підготовки операції “Фрідерікус-І”, що сприяє більш збалансованому та комплексному висвітленню проблеми.

У третьому розділі **“Перебіг бойових дій на Харківському напрямку у травні 1942 року: хід, результати та воєнно-історичні оцінки”** здійснено ґрунтовну реконструкцію перебігу бойових дій, проаналізовані причини успіхів і прорахунків сторін на Харківському напрямку в досліджуваний період, сформульовані обґрунтовані воєнно-історичні висновки.

У підрозділі 3.1. *“Наступальна операція військ Південно-Західного фронту (12–16 травня 1942 р.)”* розкрито особливості оперативної обстановки, співвідношення сил сторін, роль резервів, авіації та командних рішень у розвитку подій на першому етапі Харківської битви у травні 1942 р.

До беззаперечних переваг підрозділу належать: детальний аналіз природно-географічних та метеорологічних чинників, які впливали на хід бойових дій (с. 134); ґрунтовний розгляд ролі партизанських формувань Харківщини у забезпеченні наступальних дій Червоної армії та дезорганізації тилу противника (с. 136-137); аргументоване висвітлення впливу Люфтваффе на зміну співвідношення сил у повітрі та загальний перебіг операції (с. 144-147; 149-151); вдале поєднання описового та аналітичного підходів під час оцінки рішень командування Південно-Західного фронту і групи армій “Південь” (с. 141-146, 157-158).

Особливу увагу заслуговує висновок автора про те, що одним із ключових чинників невикористання досягнутого успіху стало несвоєчасне введення у прорив 21-го та 23-го танкових корпусів, що дозволило німецькому командуванню завершити підготовку операції “Фрідерікус-Південь” (с. 145-146, 157-158). Даний висновок є логічно обґрунтованим та підтверджується наведеним джерельним матеріалом.

У підрозділі 3.2. *“Контрнаступальна операція військ гітлерівської коаліції “Фрідерікус-Південь” та оборонні дії радянських військ (17-28 травня 1942 р.)”* здійснено ґрунтовну реконструкцію перебігу бойових дій у період 17-28 травня 1942 р., визначено оперативні передумови німецького наступу, розкрито особливості функціонування системи управління військами, проаналізовано причини прориву оборони Південного фронту та подальшого оточення значної частини радянських військ.

До безперечних переваг підрозділу належить широке використання різнопланової джерельної бази. Особливо цінним є комплексне зіставлення радянських і німецьких джерел, що дозволило відтворити динаміку подій з обох сторін фронту та уникнути однобічності висновків.

Автор переконливо показує, що причинами катастрофічного розвитку подій стали не лише перевага противника на напрямках головних ударів, а й

недоліки радянської системи управління, незавершене перегрупування військ, недостатня інженерна підготовка оборони та помилки в оцінці намірів противника.

У підрозділі 3.3. *“Результати та наслідки операцій на Харківському напрямку у травні 1942 року. Уроки для сучасності”* автор провів комплексний аналіз перебігу та наслідків Харківської наступальної операції 1942 року.

Дисертант переконливо доводить, що поразка радянських військ була обумовлена сукупністю стратегічних, оперативних та організаційних чинників: недоліками управління військами, прорахунками у застосуванні танкових резервів, слабкістю системи зв'язку, недостатньою взаємодією між фронтами та помилками в оцінці намірів противника (с. 190-197).

Кузнецов М.О. слушно зауважує, що Харківська операція є характерним прикладом змагання за темп і ініціативу, в якому перевагу здобуває сторона, що швидше реагує, краще володіє обстановкою та рішучіше ухвалює рішення (с. 190).

Науковий інтерес становить аналіз діяльності радянського військово-політичного керівництва. Автор аргументовано показує роль Ставки ВГК, командування Південно-Західного напрямку та особисто С. Тимошенка, М. Хрущова й І. Баграмяна у прийнятті рішень, що вплинули на результат операції (с. 194-198). Важливо, що дослідник використовує як радянські, так і німецькі джерела, що дозволяє уникнути однобічності в інтерпретації подій.

Окремо слід відзначити ґрунтовний аналіз ролі авіації, розвідки, логістики та системи управління військами в умовах динамічних бойових дій (с. 193-199). Автор переконливо демонструє взаємозв'язок між втратою радянською стороною оперативної ініціативи та перевагами Вермахту в організації управління, мобільності та взаємодії родів військ.

Вагомим здобутком підрозділу є узагальнення статистичних даних щодо втрат сторін, трофеїв та наслідків операції (с. 202-204). Порівняльний аналіз радянських і німецьких джерел дозволяє більш об'єктивно оцінити масштаби катастрофи Червоної армії та її вплив на подальший розвиток бойових дій у літній кампанії 1942 р.

Безперечною перевагою підрозділу є спроба екстраполювати історичний досвід на сучасне воєнне мистецтво. Автор проводить низку змістовних паралелей між подіями травня 1942 р. та російсько-українською війною, акцентуючи увагу на значенні флангового забезпечення, оперативної глибини оборони, логістики, міжвидової взаємодії, децентралізації управління та реалістичної оцінки обстановки (с. 205-207). Такі висновки підсилюють практичну цінність дослідження.

Підрозділ 3.4. *“Контрнаступальна операція “Фрідерікус-Південь” (1942) та Слобожанська наступальна операція Сил оборони України (2022): компаративний аналіз досвіду підготовки, ведення та результатів”*

характеризується актуальністю, належним рівнем джерельного забезпечення та спробою застосування порівняльно-історичного методу для аналізу двох операцій, які відбувалися на одному операційному напрямку в різні історичні епохи. Разом із тим окремі положення підрозділу викликають дискусію та потребують додаткового уточнення.

До недоліків роботи слід віднести окремі порушення вимог щодо використання скорочень: автор не завжди наводить їх розшифрування при першому згадуванні в тексті, обмежуючись лише скороченою формою.

Висновки дисертації є обґрунтованими та логічними, відповідають меті та поставленим у дослідженні завданням, а сама робота написана з дотриманням автором академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

У цілому позитивно оцінюючи науковий рівень дисертаційної роботи Кузнецова Михайла Олексійовича, слід зазначити деякі дискусійні положення та зауваження:

1. У підрозділі 1.1. *“Історіографія дослідження”* історіографічний аналіз у низці випадків має переважно бібліографічно-описовий характер. Значна частина тексту присвячена переліку праць та короткому викладу їхнього змісту, тоді як недостатньо уваги приділено порівняльному аналізу концепцій, методологічних підходів та наукових дискусій між представниками різних історіографічних шкіл. У результаті автором не завжди повною мірою розкрито еволюцію наукових поглядів на причини, перебіг і наслідки Харківської операції 1942 р.

Запропонований принцип класифікації історіографії за видами наукових публікацій (монографії, дисертації, статті, тези конференцій) не повністю реалізує можливості історіографічного дослідження. Більш продуктивним виглядало б групування праць за проблемно-тематичним або концептуальним принципом із виокремленням основних дослідницьких напрямів: оперативно-стратегічного, військово-технічного, соціально-історичного, біографічного тощо.

Певні застереження викликає включення до історіографічного огляду значної кількості праць, присвячених російсько-українській війні 2022–2025 рр. Незважаючи на безсумнівну актуальність порівняльних воєнно-історичних студій, їх місце саме в історіографічному підрозділі дисертації потребує додаткового методологічного обґрунтування, оскільки вони радше виконують функцію порівняльно-аналітичного матеріалу, ніж безпосередньо характеризують стан наукової розробки проблематики Харківської операції 1942 р. (с. 33).

Доцільним було б чіткіше окреслити, які саме аспекти залишаються недостатньо вивченими та в чому полягає наукова ніша дисертаційного дослідження. Водночас висловлені зауваження мають переважно

рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку підрозділу.

2. У підрозділі 1.2. *“Джерельна база”* характеристика періодичних видань є надто лаконічною. З огляду на значення преси як джерела для вивчення військової пропаганди та суспільних настроїв воєнного часу, доцільним було б ширше розкрити їхній видовий склад та політичну спрямованість.

3. У підрозділі 2.1. *“Оперативно-стратегічна та суспільно-політична обстановка на південній ділянці німецько-радянського фронту перед початком весняно-літньої кампанії 1942 року”* викликає дискусію доцільність детального розгляду діяльності ОУН(б) (с. 82), автор не доводить її впливу на підготовку та проведення операції *“Фрідерікус-І”* на Харківському напрямку навесні 1942 р., оскільки основна активність структур ОУН(б) у зазначений період була зосереджена переважно на території Західної України.

У підрозділі часто використовуються категорії *“значні втрати”*, *“критична нестача”*, *“низький моральний стан”*, *“серйозні труднощі”* (с. 65, 66, 75, 77), однак не завжди наводяться кількісні показники, які дозволили б порівняти стан сторін або оцінити реальний масштаб проблем.

4. У підрозділі 2.2. *“Плани радянського і німецького командування щодо подальших воєнних дій навесні 1942 року”* автор на с. 107 зазначає: *“німецька авіація була краще організована та зведена в повітряні флоти, що забезпечувало їм ефективнішу координацію в боях”*. Але не зазначено як це вплинуло на Харківську наступальну операцію навесні 1942 р. та які це були повітряні флоти.

Автор у висновках, щодо причин невдачі планування Харківської наступальної операції, зазначає наявність *“сліпої віри у слова Сталіна, а не в дійсну ситуацію на фронті”* (с. 108). Водночас у попередньому викладі роботи наведено аргументовані застереження начальника Генерального штабу маршала Б. Шапошникова щодо недостатності резервів, які Й. Сталін відхилив. Така інтерпретація певною мірою потребує уточнення, оскільки наведені автором факти свідчать не стільки про *“сліпу віру”* військового керівництва у позицію Сталіна, скільки про надмірну залежність процесу ухвалення стратегічних рішень від позиції Верховного Головнокомандувача та обмежені можливості вищого командного складу впливати на остаточні рішення.

Доцільно було б замінити вислів *“сліпа віра у слова Сталіна”* на більш нейтральне поняття, наприклад, *“домінування позиції Верховного Головнокомандувача в процесі ухвалення рішень”*, що точніше відображало б наведений автором фактичний матеріал і відповідало б нормам наукового стилю.

5. У підрозділі 2.3. *“Підготовка органів військового управління та військ до операцій”* дискусійним видається також твердження автора про те, що наліт

радянської авіації на аеродром Харків-Північний 11 травня 1942 р., який не дав очікуваних результатів, є “черговим разом підтвердженням низького рівня навичок радянських льотчиків” (с. 125). Така категорична оцінка потребує врахування ширшого комплексу чинників, зокрема рівня протиповітряної оборони противника, технічного стану авіаційної техніки, якості розвідувального забезпечення та погодних умов.

6. У підрозділі 3.1. “*Наступальна операція військ Південно-Західного фронту (12-16 травня 1942 р.)*” на с. 141-142 автор пов’язує відмову від введення танкових корпусів переважно з помилковими даними радянської розвідки та оперативними намірами командування Південно-Західного фронту. Водночас доцільно було б ширше розкрити вплив матеріально-технічних факторів (забезпечення паливом, стан дорожньої мережі, пропускна спроможність переправ) на прийняття цього рішення.

На с. 152-153 автор справедливо звертає увагу на суперечності у джерелах щодо деблокування гарнізону Тернової 16 травня 1942 р., однак остаточно авторська позиція щодо найбільш імовірного розвитку подій сформульована недостатньо чітко.

7. У підрозділі 3.2. “*Контрнаступальна операція військ гітлерівської коаліції “Фрідерікус-Південь” та оборонні дії радянських військ (17-28 травня 1942 р.)*” простежується певна перенасиченість деталями тактичного рівня (переміщення окремих дивізій, бригад і корпусів), що подекуди ускладнює сприйняття основної логіки розвитку операції. Доцільно було б посилити аналітичну складову шляхом узагальнення окремих епізодів та чіткішого виділення ключових факторів, які визначали перебіг бойових дій.

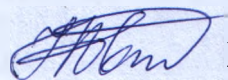
8. У підрозділі 3.3. “*Результати та наслідки операцій на Харківському напрямку у травні 1942 року. Уроки для сучасності*” твердження щодо можливого кардинального впливу своєчасного введення в бій 21-го та 23-го танкових корпусів на загальний перебіг операції (с. 190-191) потребує додаткової аргументації з урахуванням реального стану цих з’єднань та можливостей їх матеріально-технічного забезпечення.

Загальний висновок. Висловлені зауваження несуть рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження та не знижують його наукового рівня. З огляду на викладене, дисертація Кузнецова Михайла Олексійовича на тему: “Воєнні операції на Харківському напрямку у травні 1942 року”, за науковою новизною, обґрунтованістю, теоретичною та практичною значущістю отриманих результатів відповідає кваліфікаційним вимогам “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії” затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету

Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341 та від 19 травня 2023 року № 502), “Вимогам до оформлення дисертації”, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 “Історія та археологія”, галузі знань 03 – Гуманітарні науки.

Офіційний опонент:

Завідувачка кафедри теорії та історії держави і права
Національного транспортного університету
докторка історичних наук, професорка

Ірина АВТУШЕНКО

